

JOVO MIRIĆ

SUVERENITET I SLOBODA

(kritički osvrt na »teoriju ograničenog suvereniteta«)

*Komunizam se ne ukorjenjuje putem nasilja. Jedan od najboljih drugova poljskih komunista, kad sam mu rekao: »vi ćete učiniti drukčije«, odgovorio mi je: »ne, mi ćemo učiniti isto, ali ćemo to učiniti bolje od vas«. Protiv takvog argumenta nisam mogao da kažem apsolutno ništa.**

(Lenjin)

Jan Palah se spalio u ime slobode. Možda će ovo zvučati kao fraza revolucionarnog romantizma, ali to je naša istina i stvarnost našeg doba. Jan Palah spalio se 1968. godine. Postao je baklja *političkog* protesta. Spalio se u ime *političke* slobode. Ovo, na prvi pogled, može izgledati kao iskonstruirana, ničim nepotkrijepljena teza, štaviše, može nam se učiniti veoma neuvjerljivim.

U kakvom je odnosu danas *ljudska i politička sloboda*?

Naše je doba politike, ali ne samo po tome što je politika postala prva i odlučujuća socijalna sila suvremenog svijeta već i zbog toga što je i lična sloboda i dostojanstvo izvan političke sfere samo iluzija. Ustvrđimo još jednom (tko zna po koji put nakon Aristotela!): *čovjek je političko biće*. Da li zbog toga što je politika indeks njegove ljudske suštine, ili zato što se još nije uspio osloboditi političkih oblika svoje alijenacije, to sada i nije bitno. Čovjek gradi svoj svijet i živi svoj život u političkoj zajednici. Zato je svako ograničavanje političke slobode, to će reći ograničavanje slobode političkoj zajednici kojoj pripada, eo ipso i ograničavanje njegove ljudske slobode. Ne tvrdimo da je politička sloboda jednaka ljudskoj slobodi, ali je ona danas jedini uvjet njegova *političkog* življenja – ograničenog ispoljavanja čovjekove ljudske biti. Politika je *medijum* njegovog ljudskog ispoljavanja. (Država je posrednik između čovjeka i njegove slobode).¹ Čovjek se još uvijek ne odnosi *neposredno, ljudski*, on se odnosi *politički*. Me-

* Iz Lenjinova referata na VIII Kongresu KP(b)R, održanog 18–23. marta 1919. godine. (Marks-Engels-Lenjin: »Izabran djela«, »Naprijed«, Zagreb, 1963, knj. X, str. 16).

¹ Marx: »Prilog židovskom pitanju«, »Rani radovi«, str. 55.

đutim, ograničiti to njegovo političko odnošenje znači oduzeti mu i tu, bar zasad, jedinu mogućnost da se, makar i preko posrednika, ispoljava kao čovjek.

Ta mogućnost bila je oduzeta Janu Palahu i njegovim sunarodnjacima i on je tragično i upečatljivo iskazao svoj protest.

Čovjek nekada svijesno žrtvuje svoj život za drugoga li za neke ideale, ali to ne znači da on ne cijeni život, već daje jednu vrijednost za nešto, po njegovom mišljenju, vrednije.² Ali, treba reći još nešto: čovjek ne živi samo u svom sadašnjem svijetu i samo za taj svijet, njegov svijet je i svijet nade. Bezbrojni primjeri podnošenja i najvećih žrtava upravo za taj svijet *in spe*.

Pet i po stoljeća nakon lomače Jana Husa planula je u Pragu još jedna baklja upozorenja. Tragedija Jana Palaha nije samo slučaj, već je to indikacija jednog političkog stanja koje nije izabrano, nego nametnuto okupacijom Čehoslovačke.

Ova okupacija nastoji se opravdati i legalizirati lansiranjem tzv. »teorije ograničenog suvereniteta«, na osnovi koje se dopušta intervencija u unutrašnje stvari pojedine socijalističke zemlje »u interesu odbrane socijalizma«. Ne treba mnogo domišljatosti niti političke mudrosti pa da se shvati kako se iza ovakve »teorije« krije hegemonija i pravo jačega. »Teorija intervencionista u Čehoslovačkoj praktično znači *negaciju* suvereniteta slabijih članova lagerske porodice.«³

Da bi opravdali i podkrijepili svoje »teorije«, sovjetski teoretičari i političari najčešće se pozivaju na Lenjina. (Doduše, u ustima im je mnogo češće njegovo ime nego njegova misao!). Tako je i »teorija ograničenog suvereniteta« izvodi iz principa proleterskog internacionalizma. Zaboravlja se, međutim, da proleterski internacionalizam nije negacija niti ograničavanje (pogotovo ne prinudno ograničavanje) nacionalnog suvereniteta među narodima, da u punoj mjeri afirmira načelo nacionalne slobode i prava na samostalni razvitak, a ne da se u njegovo ime suverenitet proglašava »buržoaskom izmišljotinom«. Isto tako se zaboravlja na suverenitet nije samo *svojstvo države* kao otuđene političke sile, nego je to, prije svega i više od svega *svojstvo naroda*⁴ kao samosvojnog političkog subjekta. Politička država samo je jedan od oblika ispoljavanja suvereniteta naroda. Međutim, u današnjim uvjetima dominacije političke sfere, u uvjetima »sistema država« (o kojima govori i Lenjin), politički suverenitet naroda uvjet je njegove opće emancipacije, njegova svestranog ispoljavanja kao naroda. Suština nacionalnog pitanja kao i političkog pitanja i sastoji se u slobodi da se formira politička zajednica (država) i da se slobodno izaberu njene političke forme. Ograničavanjem suvereniteta, ograničava se, dakle, »sloboda države«, a kako je država još uvijek (i bit će to za dugo) politički oblik u kome se neki narod *konstituirao* kao narod, to je ovo ograničavanje istodobno i ograničavanje slobode naroda.

² Tako govori Adam Schaff u svom djelu: »Komunizam i ljudski individuizam«.

³ Vidi A. Peleš: »Uслов slobode«, »Odjek«, Sarajevo 1969.

⁴ O »suverenitetu naroda« govori i Marx 1845. godine u svom nacrtu »građansko društvo i komunistička revolucija«. (Vidi »Rani radovi«, str. 326.

Iz ovoga nije teško izvesti zaključak da u takvim uvjetima ni pojedinci ne mogu biti slobodni. Ali, taj zaključak nije poarebno posredno izvoditi. Novije sovjetske »teorije« o demokraciji kao »buržoaskoj brbljariji« sasvim eksplicitno govore o tome kakva može biti sloboda pojedinca tamo gdje je demokracija proglašena buržoaskom, preživjelom formom. Onaj tko negira demokraciju kao oblik relativno slobodnog opredjeljenja i angažiranja ljudi u političkoj zajednici, morao bi ponuditi neki drugi, savršeniji i progresivniji oblik koji će osigurati više slobode pojedincu. Ali, šta je za njih sloboda pojedinca! I to su izgleda nevažne preživjele stvari! Kakav oblik demokracije može ponuditi onaj tko drugima osporava njenu osnovnu pretpostavku – pravo na prvu političku zajednicu. Ali, možda je za protagoniste takvih shvaćanja i politička zajednica izmišljotina. Oni su, valjda, već prevladali politiku, oni su je »dokinuli«, ali, na takav način da je najprije ukidaju kod drugih, oduzimajući im pravo da je samostalno vode! Drugačije i ne može biti, jer demokracija ne može biti uknuta a da se ne ukinu svi politički oblici (Lenjin).

Treba naglasiti da je »teorija ograničenog suvereniteta« mogla nastati samo u uvjetima ograničavanja ličnih i političkih sloboda uz istodobno glorificiranje države i njene svemoći, dakle, u uvjetima gdje je politika otuđena od naroda, gdje je narodni suverenitet ne samo ograničen nego, takoreći i dokinut, a političari – partijski lideri postaju nepogrešivi i neporočni mudraci, upućeni u sve tajne politike. Izvanpolitičke mase *vjeruju* u svoje partijsko vodstvo i svoga političkog vođu kao što vjernici vjeruju u božje providenje. »Ovo stanje političke inercije i bezličnosti mase stanovništva, predstavlja glavnu osnovu ili razlog za pojavu kulta vladara.⁵ Ovdje nećemo govoriti o posljedicama do kojih dovodi takvo stanje političke otuđenosti u društvu gdje ono nastaje. Želimo samo naglasiti svu opasnost do koje može doći i do koje nažalost dolazi, kada se takvo stanje političkog duha i političke prakse želi nametnuti drugim narodima, kada se »politička mudrost« »izvozi« i nameće kao univerzalna socijalistička doktrina. A to se, upravo, čini najrazličitijim sredstvima – od političke propagande do tenkovskog pohoda! I to sve u ime proleterskog internacionalizma i s Lenjinovim imenom kao štitom.

Proleterski internacionalizam, kaže jedan sovjetski teoretičar, pretpostavlja da svaka partija snosi odgovornost za svoju djelatnost, kako pred narodom svoje zemlje, tako i pred narodima čitave zajednice (mislili se, naravno, na zajednicu socijalističkih zemalja), pred međunarodnim i komunističkim pokretom.⁶ Naravno da treba da snosi odgovornost, ali je pitanje tko treba da utvrđuje »greške« i da poziva na odgovornost. Ako se to pravo ne prizna *isključivo* radničkoj klasi i narodu u kome partija djeluje i »griješi«, onda će se neminovno javiti netko »jači i mudriji« koji će ukazati na greške (ako treba i tenkovima)

⁵ Usp. A. Krešić: »Politika i ljudska zajednica«, predgovor hrestomatije »Država i politika«, »Sedma sila« Beograd, 1968, str. XXVII.

⁶ Vidi: M. J. Truš: »Lenjinski principi vanjske politike SSSR-a i proleterski internacionalizam«, »Vaprosi istorii KPSS« 11/1968.

i pokazati pravi put! I tako smo, i ne želeći to, došli do moderne »socijalističke verzije« teorije Sv. Tome Akvinskog po kojoj je za nerazumne i nemoćne dobro da se za njihovu sudbinu stara netko jači i mudriji. A to su samozvani socijalistički pastiri koji bdiju nad sudbinom svoga stada!

Intervencija Sovjetskog Saveza i drugih socijalističkih država u ukazivanju pomoći bratskoj Čehoslovačkoj, kažu Šovjeti, u potpunosti odgovara lenjinskim principima internacionalne zaštite socijalističkih država u uvjetima žestoke borbe dvaju sistema.⁷ *Dva svijeta – dvije ideologije*, uporno ponavljaju sovjetski političari a odmah iza njih u koru i teoretičari. Ti sistemi i svjetovi određeni su, po njima, geografski. Socijalizam za njih nije *ideja* i *pokret* to je *dogma* i *sistem*. Sistem socijalističkih država, strogo određen granicama, dakle, sistem političkih zajednica, koje, s druge strane, po sovjetskoj teoriji ograničenog suvereniteta, gube atribut *političkog*, to će reći *autonomnog*, jer političko je esencijalno autonomno.⁸

Što je uistinu, borba dvaju sistema? To svakako, nije borba država ili blokova. To je borba između starog i novog u svjetskim relacijama. Socijalizam se ne može vezati uz blokove, uz ovu ili onu državu koja treba da ga brani. Socijalizam je univerzalni pokret za čovjekovo oslobođenje od svih oblika ropstva. Proletarijat kao subjekt takvog oslobođenja može postojati samo »svjetskohistorijski isto tako kao što i komunizam, njegova djelatnost može postojati samo kao svjetsko-historijska egzistencija uopće«.⁹ Suprotstavljati *klasno nacionalnom*, kao što to čine sovjetski teoretičari, osporavajući puni nacionalni suverenitet, a istovremeno zastupati doktrinu o dva ideološka svijeta, geografski omeđena, u očitoj je suprotnosti s marksističkom teorijom emancipacije. Nema granica unutar kojih bi se odvijao proces takve emancipacije. Oslobođanje individuuma od različitih nacionalnih i lokalnih ograda provodi se u istoj mjeri u kojoj se historija potpuno pretvara u svjetsku historiju, a pojedinci ulaze u praktičnu vezu s proizvodnjom (*također i duhovnom*) *cijeloga svijeta* i dobivaju mogućnost da steknu sposobnost da se koriste ovom svestranom proizvodnjom čitave zemljine kugle.¹⁰

Proleterski internacionalizam je metoda borbe proletarijata čitavog svijeta (a ne samo socijalističkog komonvelta) za ostvarenje slobodne univerzalne zajednice, u kojoj će iščeznuti nacionalne i druge razlike, i, prema tome, ne može se u ime toga internacionalizma osporavati i ograničavati pravo pojedine nacije, a samim time i njene radničke klase,

⁷ Usp. P. Fedoseev: »V. I. Lenjin veliki teoretičar komunizma«, »Komunist« br. 1/1969.

⁸ Usp. D. G. Macrae: »Foundation for the Sociology of politics«, »Political quarterly«, No. 3/1966.

⁹ Marx-Engels: »Njemačka ideologija«, »Rani radovi«, str. 358.

¹⁰ Marx-Engels: »Njemačka ideologija«, »Rani radovi«, str. 359.

na vlastiti put i način njenog političkog organiziranja.¹¹ »Ukidanje« nacija i »ukidanje« država ne može biti postignuto nikakvim političkim činom, nego jedino, dugotrajnim socijalnim preobražajma, koji će biti tim duži što se duže i upornije budu nametali drugim narodima vlastiti koncepti kao jedini ispravni.

Naglašavanje nacionalnog suvereniteta nije u suprotnosti s klasnom borbom, već je, naprotiv, poštovanje nacionalne nezavisnosti i suvereniteta naroda, osnovni preduvjet organizacije radničke klase i njene borbe za socijalizam. Put ka komunističkoj integraciji čovječanstva može voditi samo uz punu nacionalnu autonomiju i ravnopravnost u organskom, prirodnom prerastanju nacija u ljudsku zajednicu, bez hegemonističkih aspiracija velikih da »apsorbiraju« manje nacije. Zbog toga je i jedan od glavnih principa miroljubive i aktivne koegzistencije poštivanje nacionalnog suvereniteta i integriteta svake nacije i suradnja na ravnopravnim osnovama. Obični zakoni morala i pravde kojima treba da se rukovode pojedinci u međusobnim odnosima, kaže Marx, treba da budu vrhovni zakoni u odnosima među narodima. Borba za takvu vanjsku politiku čini dio opće borbe za oslobođenje radničke klase.¹²

Tvorci teorije ograničenog suvereniteta kao da se boje da bi suverenitet pojedine socijalističke zemlje mogao ugroziti interese svjetskog socijalizma i svjetskog revolucionarnog pokreta. Ne treba, stoga, kaže se na jednom mjestu, suverenitet pojedine socijalističke zemlje suprotstavljati interesima svjetskog socijalizma.¹³ Takvo suprotstavljanje je i nemoguće, ali je moguće nešto drugo i ne samo moguće nego prisutno: da se osporavanjem i narušavanjem suvereniteta pojedine socijalističke zemlje, šteti interesima svjetskog socijalizma. Štiteći vlast radnog naroda Čehoslovačke, kaže isti autor (doduše, ne kaže od koga je štite, vjerojatno od – Čehoslovaka!) socijalističke zemlje štite interese socijalizma. Nama se čini da bi interesi Čehoslovačke i svjetskog socijalizma bili daleko efikasnije šticeći, da su intervencionisti sredili neke stvari u vlastitoj kući u skladu s onim Marxovm naputkom da će se za Poljsku više učiniti ako se je pokušala osloboditi ne u Poljskoj nego u Engleskoj.¹⁴ Ali, u tom grmu i leži zec: ako se drugima dopusti da grade socijalizam kakav žele i kakav im najbolje odgovara, onda se neminovno javljaju sumnje u to da postoji jedan jedini i najbolji put u socijalizam. A takve sumnje se ne mogu dopustiti, jer tko sumnja taj se pita, a tko se pita taj i kritikuje: postavlja na dnevni red aktualna pitanja socijalizma,¹⁵ među kojima humanizam, demokraciju, ličnu slo-

¹¹ »... kao što čovječanstvo može doći do uništenja klasa samo kao prelazni period diktature ugnjetene klase, slično tome i do neizbježnog spajanja nacija čovječanstvo mora doći samo preko prelaznog perioda potpunog oslobođenja svih ugnjetenih nacija, tj. njihove slobode »odvojenja« (Lenjin: »Socijalistička revolucija i pravo nacija na samoodređenje«, Marx-Engels-Lenjin: »Izabrana djela«, »Naprijed«, Zgb. 1963. knj. VII, str. 69).

¹² Usp. Marx-Engels: »Izabrana dela«, tom I, »Kultura«, Beograd 1949, str. 359.

¹³ Usp. M. I. Truš: »Lenjinski principi vanjske politike SSSR-a i proleterski internacionalizam«, »Voprosi istorii KPSS« 11/1968.

¹⁴ Marxovo pismo Kauckom od 1882.

¹⁵ Usp. R. Tošović: »Neostaljinistička sofistika«, »Odjek« 2/69.

vodu itd. dakle, sve neka pitanja na koja su Sovjeti posebno osjetljivi. Zato je često na udaru sovjetske kritike »revizionistička ideja o humanom socijalizmu«. Socijalizam je sam po sebi human tvrde oni.¹⁶ Nešto slično tvrde i ti tzv. revizionisti, ali se usuđuju pitati: može li se socijalizmom nazvati sve ono što se u ime njega činilo i čini. Socijalizam je human i onda kada za njegovu slobodu ljudi daju život – kažu ti kritičari »revizionizma«. Da, kada daju. Ali kada im se oduzimaju životi u ime nekog »okroiranog« socijalizma, može li se i takav socijalizam nazvati humanim? Socijalizam nije *apriori* human. On nije *a priori* ni socijalizam. Human je po tome i socijalizam kako se aktualno očituje, a ne po tome kako ga netko zamišlja, pogotovo ne po tome kako zamišlja i nameće drugome.

A »teorija ograničenog suvereniteta« i ne može imati drugi smisao osim nasilnog nametanja političkih recepata slabijima. Jer ograničiti suverenitet na jednoj strani znači istodobno ojačati ga, apsolutizirati ga na drugoj. Teorija ograničenog suvereniteta mora nužno imati i svoju drugu stranu medalje: hegemonističke aspiracije i neograničenu vlast u nametanju stavova pa i praktično političkih rješenja slabijima od strane moćnih. Suverenitet se, prema tome, ne ograničava i ne smanjuje, nego se samo premiješta i koncentrira u rukama moćnih. Uostalom, kada su god veliki govorili o suverenitetu i njegovom ograničavanju, bilo je sasvim jasno da u svojim pravima mogu biti ograničeni jedino oni manji i slabiji. Povijesna geneza odnosa između prava i moći pruža nam za ovo dovoljno dokaza: suverenitet se ističe kao garancija i pravna zaštita slabijih. (Moćni su suvereni i bez takve zaštite). Tako mlade nacionalne države koje se formiraju u Evropi ističu princip suvereniteta u nastojanju da se oslobode prevlasti i sjevlasti velikih država (Habsburgovci, »Sveta Alijansa«). Naše vrijeme, nažalost, podsjeća nas na evropske žandare, ali ne samo na temelju literature i svjedočanstava prošlog vremena nego isto tako i još upečatljivije i za ovo doba sudbonosnije, na osnovi onoga što se dešava u odnosima među socijalističkim zemljama. Tako se Evropa, izgleda još nije oslobodila »čuvara reda« i »čistoće poretka«. Činjenica što se taj žandar danas naziva socijalistički ne mijenja na stvari i veoma nas podsjeća na narodnu priču o hajducima i magarcu.

Sovjetski teoretičari i političari se trude da dokažu kako je intervencija u Čehoslovačkoj bila nužna, opravdana i duboko socijalistička mjera. Interesantno je (i apsurdno) da se ljute kada ih se označava kao autore »teorije ograničenog suvereniteta«. Ta je »teorija«, po njima »buržoaska i revizionistička izmišljotina«. Pokušat ćemo ukratko pokazati čija je to »izmišljotina«. Nije, međutim, najvažnije da li je to zaista teorija i tko je njezin tvorac, važnija i tragičnija je sama činjenica što je to politička *praksa*, metoda u odnosima među socijalističkim zemljama koja se nameće svim vrstama ucjene i pritiska, sve do grube vojne sile.

¹⁶ Usp. »Voprosi filozofii« 12/68, str. 12.

Problem suvereniteta nije samo akademsko, teorijsko pitanje, tema političke i pravne znanosti. Taj problem je u najužoj vezi sa bitnim pitanjima socijalizma, međunarodnog radničkog pokreta i odnosa među socijalističkim zemljama. Socijalizam se ne može obogatiti odbacivanjem »buržoaskih teorija«, već jedino ako na djelu pokaže da ih može prevladati i nadomjestiti nečim što je socijalizmu adekvatnije, to će reći humanije i progresivnije. Kao što je svaki istinski doprinos u pojedinoj zemlji, ujedno i doprinos socijalističkom pokretu u cjelini, tako je isto svaki promašaj, svaki poraz, svaka zabluda i nasilje – udarac za socijalizam kao ideju i kao pokret u svjetskim relacijama. »Negiranje racionalnog suvereniteta kao osnove odnosa socijalističkih država ima sasvim određene praktično političke implikacije koje se odražavaju na mnogo širem planu, utičući na sistem međunarodnih odnosa u cjelini. Negiranje nacionalnog suvereniteta znači praktično političko priznavanje hegemonizma i neravnopravnosti ne samo u odnosima između socijalističkih zemalja nego i u međunarodnoj zajednici uopće.«¹⁷

Tko je, uistinu, »lansirao« »teoriju ograničenog suvereniteta i zašto«?

Mjesec dana nakon oružane intervencije pet zemalja Varšavskog ugovora na Čehoslovačku, S. Kovaljov u članku »Suverenitet i internacionalističke obaveze socijalističkih zemalja« (objavljen u »Pravdi«, 26. 9. 1968) tvrdi da akcije pet zemalja u ČSSR nisu u suprotnosti s marksističkim shvaćanjem načela suvereniteta. On, isto tako, tvrdi da se »socijalističke države s uvažavanjem odnose prema demokratskim (!) normama međunarodnog prava«. Međutim, Kovaljov iza toga dodaje da se po marksističkom shvaćanju pravne norme i u vezi s tim norme o međusobnim odnosima socijalističkih zemalja ne mogu tumačiti »usko formalno« (!), izvan općeg konteksta klasne borbe u suvremenom svijetu. Kovaljov, ipak, uza sav svoj napor, ne uspijeva pokazati šta to znači »usko, formalno tumačenje normi«, (a ne zaboravimo da od tumačenja normi zavisi i njihova primjena, pogotovo kada norme ne tumače juristi nego političari i vojnici). »Neformalno« tumačenje normi za koje pledira S. Kovaljov, trebalo bi, valjda, da znači proizvoljno, ili da to ublažimo pa da kažemo: tumačenje uz klauzulu *rebus sic stantibus*, pa već u zavisnosti od toga »kako stvari stoje«, tako i norme treba tumačiti i odnositi se prema njima. U skladu s ovim, kada su stvari nešto drugačije stajale, onda su sovjetski političari isticali strogo poštivanje Povelje UN i drugih normi međunarodnog prava, a teoretičari su, npr. pisali u najpoznatijem sovjetskom djelu o međunarodnom pravu (ne tako davno, 1967 godine!): »U borbi za mir i miroljubivu koegzistenciju veliku ulogu ima međunarodno pravo koje predstavlja ukupnost općepriznatih zakona međunarodnog ponašanja država. Za Sovjetski Savez i druge zemlje svjetskog socijalističkog sistema karakteristično je duboko uvažavanje međunarodnog prava i njegovo *bezuslovno poštovanje*«. (podvukao J. M. Dakle, govori se o *bezuslovnom* pošto-

¹⁷ V. Gavranov: »Političke implikacije teorije ograničenog suvereniteta«, »Socijalizam« 11/1968.

¹⁸ Kurs međunarodnog prava I, Moskva 1967. (cit. prema V. Gavranov; »Političke implikacije...«).

vanju. To se svakako razlikuje od »uvažavanja demokratskih normi međunarodnog prava«, jer se u ovom potonjem slučaju ostavlja na diskrecionu ocjenu pojedinoj državi ili skupini država što jest, a šta nije demokratska norma i shodno tome, šta jest, a šta nije socijalistički porredak, što ga ugrožava »iznutra« a šta »izvana«. Naravno zavisno od ocjene onda slijede i političke mjere, kako bi se socijalizam sačuvalo.

U navedenom kursu međunarodnog prava dalje se kaže: »Osnovni principi kao ni druge norme koje djeluju u međusobnim odnosima socijalističkih država nisu u protivriječnosti s osnovnim principima univerzalnog međunarodnog prava. Oni idu dalje od minimuma demokratsma i humanizma koji je postignut u općem međunarodnom pravu«. ¹⁹ Više je nego očigledno da Sovjeti nisu mogli naći legalnu osnovu za intervenciju u Čehoslovačkoj u principima i normama međunarodnog prava, a niti u vlastitoj političkoj i pravnoj doktrini međunarodnih odnosa, ne barem u doktrini razvijanoj nakon XX kongresa. Ova je intervencija, isto tako, u očitoj suprotnosti s deklaracijama i izjavama sovjetske diplomacije. Andrej Gromiko koji je u svojoj dugogodišnjoj funkciji ministra vanjskih poslova SSSR-a toliko puta istupao na govornici OUN, zalažući se za poštivanje prava naroda da sami odlučuju o svojoj sudbini, za osudu svake strane intervencije, za definiranje pojma agresije itd., sada zastupa tezu o »integritetu socijalističkog bloka«, čijim se interesima moraju povinovati pojedine članice (zna se koje!) ²⁰

Osnovu za intervenciju, isto tako, ne može se pronaći niti u Varšavskom ugovoru, jer se već u preambuli toga ugovora govori o ujedinjenju napora evropskih socijalističkih zemalja u interesu daljnjeg učvršćenja prijateljstva, suradnje i uzajamne pomoći u suglasnosti s principima poštivanja nezavisnosti i suvereniteta država a isto tako i nemiješanja u njihove unutrašnje stvari. U »Deklaraciji o osnovama daljeg razvoja i učvršćenja prijateljstva i suradnje između SSSR-a i drugih socijalističkih zemalja« od 30. oktobra 1956. godine, vlada SSSR-a, između ostalog, izjavljuje: »Najdublje i najdosljednije se politika poštovanja suverenitet država ispoljava u međusobnim odnosima socijalističkih zemalja... sovjetska vlada dosljedno sprovodi u život historijske odluke XX kongresa koje stvaraju uslove za dalje učvršćenje prijateljstva i suradnje među socijalističkim zemljama na čvrstim osnovama *poštovanja punog suvereniteta svake socijalističke države*« ²¹ (podvukao J. M.). U sovjetskoj doktrini međunarodnog prava kaže se: »socijalističke države raspolažu *punim suverenitetom koji nije ničim ograničen izvana*« ²² (podv. J. M.)

Tako sovjetska politika i doktrina do augusta 1968. Otada, međutim, razrađuju se novi principi na kojima treba da se temelje odnosi među »državama socijalističke zajednice«. »Ova ili ona socijalistička država,

¹⁹ Isto, str. 24.

²⁰ Ovakvo shvaćanje neminovno vodi do jačanja blokovske politike i do priznanja prava najmoćnijoj državi (zaštitnici!) »da vrši policijsku službu u svom bloku« (usp. L. Amon: »Smisao i posledice Praških događaja«, »Međunarodna politika« 446/1968).

²¹ »Izvestija«, 31. 10. 1956.

²² »Kurs međunarodno prava« I, str. 103.

nalazeći se u sistemu drugih država koje čine socijalističku zajednicu, ne može biti slobodna u odnosu na opće interese te zajednice«. ²³ Kada bi se tu radilo o slobodnom mišljenju Kovaljova, to ne bi ni bilo vrijedno pažnje. Na žalost, ne radi se o tome. I nema te misli, s takvom težinom i političkim implikacijama, koja bi u SSSR-u, bez partijskog »amenovanja« mogla ugledati svijetlo dana. Prema tome, ovdje se ne radi o nekoj individualnoj koncepciji o kojoj se može voditi teorijska rasprava, ili koja se može jednostavno ignorirati. Radi se tu o teorijskoj koncepciji *post festum*, o pokušaju da se novom »doktrinom« opravda i legalizira *političko stanje* stvoreno nasiljem. Ali, ne samo da se opravda stanje nego, možda, još više da se upozori druge na »nerazumne korake« u traženju nekog svoga puta i neke svoje slobode. Jer, treba socijalističke zemlje u lageru podsjetiti (a Sovjeti i ne propuštaju da ih podsjetite!) da Sovjetima pripada glavna zasluga za njihovu slobodu i suverenitet pa je normalno da oni i bdiju nad njima! Ali, da se ne pomisli da zbijamo tragične šale na račun socijalističkih država, eva što o tome kaže Prvi sekretar KP SS Leonid Brežnjev u svojoj besjedi na V kongresu PURP-e u novembru 1968. godine. On ističe da je SSSR učinio mnogo za realni suverenitet i samostalnost socijalističkih zemalja, te da se KPSS uvijek izjašnjavala za to »da svaka socijalistička zemlja određuje konkretne forme svog razvoja na putu u socijalizam s punim uvažavanjem specifičnosti svojih nacionalnih uvjeta. Ali poznato je da postoje, također, i opće zakonitosti socijalističke izgradnje, od kojih bi odstupanje moglo voditi odstupanju od socijalizma kao takvog. I kada unutrašnje i vanjske sile neprijateljske socijalizmu pokušavaju krenuti razvoju pojedine socijalističke zemlje u pravcu restauracije kapitalističkog poretka, kada nastaje opasnost za socijalizam u toj zemlji, opasnost za sigurnost čitave socijalističke zajednice – tada to nije više samo problem pojedine zemlje, već opći problem brige svih socijalističkih zemalja...²⁴ Koje su to »opće zakonitosti« i šta znači »odstupanje«, to naravno, ocjenjuje i utvrđuje sovjetska partija! I P. Fedosejev pokušava naći historijske razloge za intervenciju u Čehoslovačkoj. Ne obazirući se na, u najmanju ruku, smiješnu tvrdnju, da su Sovjeti i 1938. godine branili suverenitet Čehoslovačke, Fedosejev kaže: »Uništivši Njemačko-fašističke zavojevače, SSSR je uspostavio suverenitet ČSSR i otvorio put za demokratski i socijalistički razvoj te zemlje«. ²⁵

Nameće se nužno zaključak, naravno za one koji izriču gornje sudove, da »demijurgu« suvereniteta pripada i pravo da ga brani. Ali se isto tako nameće i drugi zaključak: da je taj osloboditelj i »uspostavljatelj« suvereniteta ujedno i njegov nosilac jer, država, a to znači narod konstituiran u političkoj zajednici, kojoj netko drugi, netko izvana određuje interese, ciljeve i norme po kojima se treba ponašati, gubi obilježja samostalne države – pretvara se u političku kreaturu pod starateljstvom. »Ograničeni suverenitet« i jest izmišljotina. Ali čija? Država

²³ S. Kovaljov: cit.

²⁴ Cit. prema R. Vukadinović: »Proleterski internacionalizam u teoriji i praksi odnosa između socijalističkih država«, »Politička misao« 4/1968.

²⁵ P. Fedosejev: »V. I. Lenjin, veliki teoretičar komunizma«, »Komunist« 1/1969.

je suverena, ili nije suverena. »Ograničeni suverenitet« je *contradictio in adiecto*. »Suverena država nema nikakve više vlasti nad sobom i ne podliježe nikakvoj tuđoj volji... Ograničeni suverenitet je negacija suvereniteta.«²⁶ Ali, kako se ne može s pozicija socijalizma i u njegovo ime opravdati grubo nametanje vlasti jednoj socijalističkoj zemlji od strane druge, bilo je potrebno »lansirati« teoriju o zajednici socijalističkih država i o »uslovnom suverenitetu« pojedine države. Doda li se ovom još »opasnost« (»izvana« i »iznutra«) autori tih teorija su pronašli (tako im se bar čini) legalnu osnovu za agresiju. Nije, međutim, teško dokazati da su intervencijom u ČSSR najgrublje pogažene ne samo norme međunarodnog prava nego i osnovna načela na kojima treba da se zasnivaju odnosi među socijalističkim zemljama, pa čak i odredbe samog Varšavskog ugovora.²⁷

Socijalizam se razvija u »sistemu država« i ne mogu se, u ime nekih viših socijalističkih principa ignorirati načela i norme međunarodnog prava. Isto tako kao što se ne mogu ignorirati pravne norme unutar pojedine zemlje. Načelo zakonitosti mora u socijalizmu biti još dosljednije poštovano. Ako toga nema, onda nužno vlada ovaj ili onaj oblik nasilja i porobljavanja. Pravo je, ako se tako može reći (i bit će to još dugo), institucionalizirani sistem slobode. I svako narušavanje i ograničavanje prava istodobno je narušavanje i ograničavanje slobode, jer je sloboda još uvijek nemoguća bez sistema, bez autoriteta normi. Pravo može biti »ukinuto«, prevladano jedino u dugotrajnom procesu *dosljednog poštivanja zakonitosti*. Ovo se podjednako odnosi kako na odnose unutar jedne države tako isto i na odnose među državama.

Inauguriranje takvih odnosa među socijalističkim državama, u kojima će *sljepo vjerovanje* u ispravnost sovjetskih koncepata i *logika sile* biti vrhovni kriterij pri ocjeni da li nešto jest ili nije socijalističko, može imati tragične posljedice na dugi rok.

»Najnovija teoretska razrada principa odnosa između socijalističkih zemalja, a posebno mjesta i uloge internacionalizma, imaju danas sasvim jasno izražen pragmatističko negativni karakter i predstavljaju odraz organiziranih i smišljenih nastojanja da se na međunarodnom planu, uz pomoć teoretskih eksplikacija opravda nešto što je sasvim tuđe istinskim odnosima između zemalja sa socijalističkim društvenim uređenjem... Takav pravac teoretskog razmišljanja na bazi konkret-

²⁶ Usp. L. Ervan: »Ograničena suverenost« i problem međunarodne saradnje«, »Međunarodna politika« 446/1968.

²⁷ Tako se u čl. 4. Varšavskog ugovora predviđa zajednička oružana akcija *protiv vanjskog napadača*. Tamo se doslovno kaže: »U slučaju oružanog napada u Evropi na jednu ili više država ugovornica od strane bilo koje države ili grupe država, svaka država ugovornica će, ostvarujući pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u skladu s čl. 5. Povelje UN, državi ili državama koje budu izložene ovakvom napadu pružiti, pojedinačno ili u sporazumu s ostalim državama ugovornicama, neodložnu pomoć svim sredstvima koja im izgledaju potrebna, uključujući tu i oružanu silu.«

nog negativnog pristupa ne samo da je opasan u pojedinim daljnjim slučajevima eventualnog ponavljanja nego u isto vrijeme otvara put politici sile u najširim svjetskim razmjerima.«²⁸

Neodrživa je, antimarksistička i antilenjinistička sovjetska teza o zajednici socijalističkih zemalja. Takva »zajednica« može biti stvorena jedino prinudom i samo prinudom može se održavati. Istinska zajednica ne može biti nikakva voluntaristička tvorevina pa ni onda kada joj se daje atribut socijalističkog. Ona može nastati samo kao rezultat zbiljske povezanosti ljudi i njihova zajedničkog interesa i može biti jedino univerzalna po svom karakteru. Za Lenjina je čak i Evropa preuski okvir za to. »Ona vremena kad je stvar demokracije i stvar socijalizma bila vezana samo za Evropu – otišla su u nepovrat.«²⁹ Kritikujući tezu Karla Kauckog o »sjedinenim državama Evrope«, Lenjin kaže da su »sjedinjene države svijeta, a ne Evrope, onaj državni oblik ujedinjenja i slobode nacija koju mi vezujemo za socijalizam – dok puna pobjeda komunizma ne dovede do definitivnog iščezavanja svake, pa i demokratske države.«³⁰ Dokle god budemo živjeli u sistemu država, svako nastojanje da se njihov suverenitet ograniči neminovno će biti akt većeg ili manjeg nasilja i porobljavanja. I to će uvijek biti, ne znak slobode i moći, već znak ugroženosti i neslobode onih koji se za takve odnose zalažu. Jer, kao što je govorio Marx, narod koji ugnjetava druge narode ne može biti slobodan.

Sovjetski teoretičari i političari se uzbuđuju što se u Jugoslaviji »još uvijek« (!) govori i piše o staljinizmu, iako su sovjetski komunisti već dali »oštru kritiku kulta ličnosti.«³¹ Međutim, noviji trendovi kako u sovjetskoj političkoj praksi na unutrašnjem i međunarodnom planu tako i njihovoj teoriji najočiglednije pokazuju koliko je ta kritika bila radikalna. Za sovjetske kritičare (za sovjetsku kritiku u cjelini) »kult ličnosti« bio je »bolestan duh u zdravom tijelu«. To je za njih »strano tijelo na zdravom i vitalnom organizmu partije i države.«³² Na temelju sovjetske kritike ispada da je »kult ličnosti« izazvao deformacije u sovjetskoj političkoj praksi, a ne da je iznikao na deformacijama i političkom totalitarizmu. U sovjetskoj historiografiji, publicistici, političkoj teoriji i, gotovo da je suvišno reći, u političkoj praksi, u toku je proces rehabilitacije Staljina i staljinizma. Duh XX kongresa i politička praksa koja ga je slijedila doživljavaju zabrinjavajuće metamorfoze u kojima se staljinističke metode u odnosima među socijalističkim državama pokušavaju zaodjenuti u nove, na brzinu sklepane »teorije«, koje međutim, bude asocijacije na vrijeme kada se vjernost socijalizmu mjerila

²⁸ R. Vukadinović: »Proleterski internacionalizam u teoriji i praksi odnosa između socijalističkih država«, »Politička misao« 4/1968, str. 624.

²⁹ Lenjin: »O paroli sjedinjenih država Evrope«.

³⁰ V. I. Lenjin: »Izabrana djela«, I knj. 2. »Kultura«, 1948, str. 317.

³¹ Tako npr. D. I. Česnekov: »Idejno politička borba i suvremeni revizionizam«, »Voprosi filozofii« 12/1968.

³² Usp. A. Krešić: »Kritika kulta ličnosti«, »Vuk Karadžić« Beograd 1968.

vjernošću prema Sovjetskom Savezu, a ispravnost ideja njihovom podudarnošću s idejama nastalim i verificiranim u »bazi svjetskog revolucionarnog pokreta«.

U takvoj političkoj klimi i u takvom kontekstu intervencija u ČSSR, i »teorija ograničenog suvereniteta« nije slučaj ili zabuna. To je logična posljedica jednog sistema, sistema izolacije u odnosu na sve što bi moglo pokrenuti misao prema novim dometima, a političku teoriju i praku prema novim mogućnostima. Politička uniformnost i misaona sterilnost uzajamno se nadopunjuju (ili bolje: osiromašuju!). Tako se misli o slobodi ličnosti nazivaju pustim frazama i buržoaskim individualizmom.³³

Slobodu mišljenja kao jedno od temeljnih obilježja slobode ličnosti i individualizma, otkriva nam u svom njegovom siromaštvu sovjetska teorija i publicistika. Dovoljno je pročitati nekoliko priloga u različitim sovjetskim časopisima (ne treba ih posebno navoditi jer su svi slični) pa da se na djelu vidi sva uniformnost misli i kao logična posljedica, svo siromaštvo sadržaja. Bilo da je riječ o radovima s područja filozofije, sociologije, prava, ekonomije, politike, historije, uvijek iste fraze, uvijek isti »argumenti«.

Beskrajno sivilo otrcane političke fraze u kojoj se guši svaka misao.

Cjelokupni, ne samo politički nego i duhovni život, sredstvo je ideološke manipulacije najširih razmjera. Stvorena je i »reproducira« se duhovna klima u kojoj se čovjek ne pita, nego *prima*, ne rasuđuje, nego *vjeruje*, ne uspoređuje nego se *izolira*. Takva »duhovna situacija« stvarana desetljećima vjerskom dogmom i ideologijskom obmanom javlja se glavnim osloncem recentne sovjetske politike. Jer, koliko se god konsternirali nad tom politikom u nekim njenim aspektima, ne smijemo zaboraviti da ona ima svoje utemeljenje, svoje ishodište a to znači i svoju podršku, u društvu kojim manipulira.

Eto, takvo stanje je tragičnije od samog čina intervencija u Čehoslovačkoj. Nije toliko porazna sama činjenica što su sovjetski tenkovi ušli u ČSSR. Oni će se povući, danas ili sutra. Ali, obeshrabruje sjećanje i vraćanje na vrijeme i metode, za koje smo se nadali da su davno sahranjeni. Međutim, historija se ponavlja (ali, nažalost ne samo kao farsa): melodija Josifa Visarionoviča iz 1948. godine svira se u novom aranžmanu. Antisovjetizmom (i antisocijalizmom!) naziva se sve ono što se na bilo koji način ne slaže sa sovjetskim koncepcijama. Metode političkog pritiska, ucjene, propagande, ekskomuniciranja nepoćudnih ponovno su na djelu.

Na kraju upitajmo se: gdje je u takvim uvjetima prostor i mogućnost za sve bogatstvo ljudske individualnosti i autentičnosti, za njegovo opredjeljivanje i politički angažman; gdje je tu šansa za čovjekovu slobodu, za »svodenje čovjekova svijeta, čovjekovih odnosa na samog čovjeka«.

³³ Čikvadze, npr. smatra da je osnova života u socijalizmu – kolektivizam iz koga se onda deduciraju lična sloboda i ostale odrednice individualizma (usp. Čikvadze: »Lenjinske ideje o demokraciji i suvremenost«, »Sovjetskoje gosudarstvo i pravo« 1/1969).

Iako je pitanje postavljeno na kraju, misao bi u stvari tek odavde trebala početi. Ipak, navodimo dva podatka koji, ako ne mogu poslužiti kao odgovor, mogu bar donekle ilustrirati stanje:

a) Nedavno je grupa sovjetskih intelektualaca uputila pismo Organizaciji UN, u kome se apelira da se OUN zauzme za zaštitu ljudskih prava u Sovjetskom Savezu. Potpisnici pisma izražavaju duboku zabrinutost zbog sadašnjih kretanja u Sovjetskom Savezu, videći u njima vraćanje na staljinistička vremena kada su gušena osnovna ljudska prava na nezavisno mišljenje i uvjerenje. Obraćaju se OUN-u jer su, kako ističu, ostali bez odgovora svi njihovi apeli, protesti i žalbe što su ih godinama upućivali državnim i sudskim organima u SSSR-u.³⁴

b) Za prva tri mjeseca 1969. godine iz komunističke partije Čehoslovačke istupilo je preko 20.000 članova. Među njima su dugogodišnji članovi partije i, kako je izjavio M. Hajek, član CK KPČ, mnogi radnici i poštteni ljudi.³⁵

Šta, dakle, preostaje? Protest ili rezignacija. Podjednako nemoćni u svom nezadovoljstvu i nemirenju s postojećim.

Navedeni primjeri pokazuju da su moguća dva sistema neslobode: jedan koji se zasniva na *nemoći*, da se stanje izmijeni i drugi utemeljen na *sili* u službi neslobode.

SOVEREIGNTY AND FREEDOM

Summary

In his criticism of the Soviet »theory of restricted overeignty« the author comes from the standpoint of undivisible connection of *political* and *human* freedom in the contemporary world.

Our time is time of politics, but it is not so only because politics became the first and decisive political power of the contemporary world, but also because personal freedom and dignity outside of political sphere is illusion only. Man builds his world and lives his life in the *political* community. Therefore each restriction of political freedom, namely, the restriction of freedom of a political community to which man belongs, is eo ipso also the restriction of his human freedom.

By developing his thought that sovereignty is not *quality of state* only as a alienated political power, but that it is before all the *quality of a nation* as an independent political subject, the author makes conclusion that by the restriction of sovereignty in fact is restricted freedom of a nation, and it means also the restriction of freedom of individuals as its constitutive elements.

The author emphasizes that the »theory of restriction of personal and political freedom together with simultaneous glorification of state and its almighty, thus in conditions where politics is alienated from people and where national sovereignty is not only restricted but almost abolished.

In his criticising the Soviet thesis about two ideological worlds and two systems the author emphasizes that the struggle of the two systems is not struggle between states or blocks, but that it is struggle between old and new in world relations. So-

³⁴ Ovo je objavio beogradski list »Politika ekspres« u broju 138. od 25. 5. 1969.

³⁵ Prema »Vjesniku« (Zargeb) od 19. 5. 1969.

cialism cannot, the author says, be connected itself with blocs, with this or that state or a group of states which should defend it. Socialism is a universal movement for huamn deliberation and it cannot be bounded by any kind of boundaries.

The author considers that it is impossible in the name of proletarian internationalism (as the creators of the theory of restricted sovereignty try) to restrict the right of a nation, and together with that of its working class, to have its own way of its political organizing in the construction of socialism. Proletarian internationalism is a method of struggle and connection of the proletariat of the world, and not of the »Socialist Commonwealth«. Emphasizing of national sovereignty is not contrary to the theory of class struggle, but it is, on the contrary, the respect of national independence and sovereignty of peoples, and this is the basic condition for the organization of the working class and its struggle for socialism. The way towards the Communists integration of humanity can lead only with full national autonomy and equality in organic, natural growing of nations into human community without hegemonistical aspirations of the big to »absorb« small nations. Meanwhile, the »theory of restricted sovereignty« has another meaning: forcible imposing political receipts to the weaker.

The problem of sovereignty is not only an academic question, but it is also in the nearest connection with the essential questions of socialism, international workers movement, and with complex relations in the contemporary world. Socialism cannot become rich by throwing away »bourgeois theories«, as the »theoreticians« of the restricted sovereignty think. It is possible only if the show by their actions that socialism overwhelmed them and gave something that is more human and more progressive.

As well as each true contribution in a country is at the same time also contribution to the whole socialist movement, so in the same way each failure, each mistake and violent measure is – a blow for socialism as an idea as well as a real movement in the world relations. Theory and praxis (by intervention in the CSSR) of neglecting national sovereignty can have far-reaching practical political consequences, not only in relations between socialist countries but also in the international community at all.

(Translated by S. Paleček)